

ISLAM

▶ EEN HOORCOLLEGE OVER
DE ISLAMITISCHE GODSDIENST
EN CULTUUR

Door Hans Jansen

Home Academy

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers.

Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave: Home Academy Publishers
President Kennedylaan 19
2517 JK Den Haag
Postbus 17111
2502 CC Den Haag
Tel: 070-3607613 Fax: 070-3455199
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Universiteit Utrecht**

Opname: Sandro Ligtenberg (21 & 26 april 2005)
Stem inleiding: W.J.C.M. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: MediaMotion B.V.

© Copyright 2007 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN-13: 978-90-8530-008-3
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)-kopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Rodney Stark & Roger Finke, *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, University of California Press 2000. Eigenlijk zijn de andere boeken van Rodney Stark smeuïger, bijvoorbeeld *For the Glory of God of One True God*

Websites om het surfen te starten

www.islam-qa.com, een islamitische website die alle mogelijke kwesties behandelt.

www.jihadwatch.org, een kritische website die de radicale islam scherp volgt.

N.H.M. Keller, *Ahmad ibn Naqib Al-Misri: Reliance of the Traveller, A Classic Manual of Islamic Sacred Law in Arabic with Facing English Text, Commentary and Appendices*, Beltsville (Maryland): Amana Publications, 1994

J.H. Kramers, De Koran uit het Arabisch vertaald: bewerkt door Asad Jaber en J.J.G. Jansen, Amsterdam (Arbeiderspers)

Maulana Muhammad Ali, *A Manual of Hadith*, Lahore n.d.

Malise Ruthven, *Fundamentalism: The Search for Meaning*, Oxford 2004

Ibn Warraq, *Why I am not a Muslim*, New York 1995

Charles Kurzman, ed., *Liberal Islam: A Sourcebook*, Oxford 1998

Abdelwahab Meddeb, *The Malady of Islam*, New York 2003

Rachid Mimouni, *De bastaarden van de Profeet*, Amsterdam 1992

Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, Londen 1969

Daniel Pipes, *In the Path of God: Islam and Political Power*, repr. 2002.
Zie ook www.danielpipes.org.

26

ISLAM

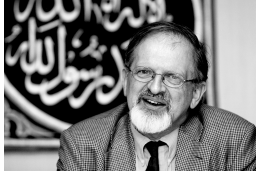
Een hoorcollege over de islamitische godsdienst en cultuur
Door Hans Jansen

Inhoudsopgave

H1. Godsdienstwetenschappelijk EHBO	5
H2. De islamitische geloofsleer	6
H3. De islamitische gedragsleer	8
H4. Het islamitische ritueel	9
H5. De islamitische professionele godsdienstige leiders	11
H6. Fundamentalisme en godsdienst	12
H7. Wetenschap en godsdienst	14
H8. Islamitische heilige teksten 1: de koran	16
H9. Islamitische heilige teksten 2: de traditie	17
H10. Islamitische heilige teksten 3: het islamitische recht	19
H11. Het leven van Mohammed	20
H12. De jihad	22
Aanbevolen literatuur	25

3

HANS JANSEN

Prof. dr. J.J.G. Jansen is bijzonder hoogleraar voor het hedendaags islamitisch denken aan de Universiteit van Utrecht. Hij heeft jarenlang in Egypte gewoond en is auteur van vele werken over de islam; waaronder *Nieuwe*

Inleiding tot de Islam, Het nut van God en De Historische Mohammed: de Mekkaanse verhalen.

STUDIUM GENERALE UNIVERSITEIT UTRECHT

Het Studium Generale van de Universiteit Utrecht verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen en symposia op wetenschappelijk en cultureel gebied.

Kijk voor meer informatie op <http://www.sg.uu.nl>

Aanbevolen literatuur

H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht, Bernard Lewis e.a., red., *The Encyclopaedia of Islam: New Edition*, 12 delen, Leiden (Brill) 1960-2004, ook op CD verkrijgbaar. Behandelt uitputtend de geschiedenis, geografie, theologie, architectuur, literatuur, enz. van de islamitische wereld, maar is soms moeilijk te gebruiken omdat de trefwoorden niet altijd voor de hand liggend zijn. Onovertroffen.

Bernard Lewis, *Het Midden-Oosten: 2000 jaar culturele en politieke geschiedenis*, Amsterdam 1996

Patricia Crone, *Meccan Trade and the Rise of Islam*, Oxford 1987

J.J.G. Jansen, *Nieuwe inleiding tot de islam*, Bussum 1998

Arun Shourie, *The World of Fatwas: or the Shariah in Action*, New Dehli (HarperCollins) 1997

Bat Ye'or, *The Dhimmi: Jews and Christians under Islam*, Londen 1985

R. Stephen Humphreys, *Islamic History*, Londen & New York 1995

A. Guillaume, *The Life of Muhammed, A Translation of Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah*, 17de druk 2004.

25

binnen de landen van de islam. De 'voorwaarden' waaronder *dhimmi's* hun eigen credo en cultus mogen behouden, zijn vastgelegd in de zogeheten *shuruut* <Umar, de voorwaarden van Kalief Umar. Dit 'pact' lijkt sterk op de regelingen die het christelijke Oost-Romeinse rijk ten aanzien van de joden had getroffen.

SYNOPSIS VAN HET COLLEGE OVER DE ISLAM

H1. Godsdienstwetenschappelijk EHBO

Er is veel geschreven over de vraag hoe godsdiensten beschreven moeten worden. Praktisch biedt het grote voordelen er vanuit te gaan dat een godsdienst vier aspecten kent: (1) een geloofsleer; (2) een gedragsleer; (3) ritueel; (4) de organisatiewijze. De geloofsleer bevat niet-toetsbare niet-controleerbare uitspraken, bijvoorbeeld "Er is maar één God en Mohammed is zijn Gezant", als bij de islam, of "God is Vader, Zoon, en Heilige Geest", als bij het christendom. De gedragsleer kan tot in detail het dagelijks leven van de gelovige willen inrichten, zoals in het jodendom en in de islam. Het ritueel bevat allerlei collectief of individueel te verrichten handelingen zoals gebed, vasten en pelgrimage. De organisatie kan hiërarchisch zijn, zoals in de katholieke kerk, of opgebouwd via getrapte raden, zoals in het protestantisme; of de professionals die het religieuze gezag uitoefenen zijn zelfstandige leraren, adviseurs en predikanten zoals de rabbijnen van het jodendom en de "imam" binnen de islam.

Een godsdienst biedt iets aan dat in de wereld van de gelovigen moeilijk of soms helemaal niet te krijgen is, bijvoorbeeld naastenliefde in een maatschappij die gebaseerd is op competitie en concurrentie (christendom in Europa/Amerika), of rechtszekerheid in een maatschappij die

chaotisch en onveilig is (Midden-Oosten), of een eeuwig leven in het Hiernamaals. Bovendien kan een godsdienst missionair zijn, zoals het christendom; of wetticistisch, zoals het jodendom; of allebei, zoals de islam. Het is oneerbiedig, maar godsdienst kan gezien worden als een product waar een markt voor is. Sommige afnemers op deze markt verwachten veel van de godsdienst, en hebben er dus ook veel voor over. Anderen verwachten er weinig van, en hebben er dus ook weinig voor over. Dit leidt uiteraard - maar uitsluitend indien de overheid zich neutraal opstelt - tot maximale differentiatie in het aanbod. Toetreding tot een godsdienst vindt meestal plaats via nauwe, voor de toetredende belangrijke sociale banden die in principe religieus neutraal zijn, bijvoorbeeld ouder-kind, man-vrouw, oude vrienden.

H2. De islamitische geloofsleer

De geloofsleer van de islam gaat uit van een lineaire heilsgeschiedenis die begint bij de Schepping en eindigt bij het Laatste Oordeel op de Dag van de Opstanding. In de loop van deze heilsgeschiedenis heeft God via profeten de mens van openbaringen voorzien. De eerste profeet was Adam. De laatste profeet was Mohammed (570-632). Tussen die beiden in vinden we onder meer Noach, Abraham, Izaäk en Ismaël, Jacob en Ezau, Jozef, Mozes, Elia, David, Salomo, en Jezus. Met name Mozes speelt in de Koran een grote rol. Steeds weer hebben mensen de leringen van hun profeten verdraaid, zodat God steeds weer opnieuw

6

raties moslims hebben de opdracht tot *jihad* opgevat als een opdracht tot het veroveren van de nabuurlanden van Arabië, van het tegenwoordige Portugal tot aan het tegenwoordige Pakistan. Koranverzen als 2:216, "U is voorgeschreven te strijden" en "Doodt hen waar ge hen [=de ongelovigen] maar aantreft", 4:89-91 en 2:191, werken de militante interpretatie van de islam steeds weer in de hand.

Doel van de jihad is niet het met het zwaard op de keel bekeren van ongelovigen, maar de jihad moet gestreden worden totdat Gods woord het hoogste zij, met andere woorden, tot het oppergezag van de islam en de moslims erkend wordt. Jihad vindt zijn voortzetting in de behandeling van degenen die aan de islam onderworpen zijn, de zogeheten *dhimmi's*. Op bepaalde voorwaarden mogen die hun eigen godsdienst behouden, en genieten zij vrijheid van credo en cultus, maar wanneer zij de superioriteit van de islam niet langer erkennen, kunnen ze tot slaaf gemaakt of gedood worden. Eeuw in eeuw uit de superioriteit van de islam moeten erkennen, leidt uiteraard tot een verinnerlijking van deze erkenning, die op de lange duur niet te verenigen is met het behoud van de eigen religieuze niet-islamitische identiteit.

Jihad richt zich niet alleen tegen het ongeloof van de ongelovigen, maar ook tegen het onrecht (*zulm*) van de heersers die zich niet aan de wetten en voorschriften van de islam houden en tegen 'imperialisme' (*isti<maar*) van de als demonisch beschouwde buitenlandse heidense machten, tegenwoordig vooral uiteraard Amerika, die invloed of macht uitoefenen

23

In maart 628 sluit Mohammed met de Mekkanen het verdrag van Al-Hudaybiyya. In 628/629 verovert Mohammed de joodse oase-vesting Khaybar. Tegen een schatting en een tribuut mogen de bewoners van die oase hun land blijven bewerken. Later zal Kalief Umar in 641 de joden geheel uit Khaybar verdrijven. In 630 geeft Mekka zich over aan Mohammed. In 632 sterft Mohammed.

De eerste biografie van Mohammed is van de hand van Ibn Ishaq, die 150 jaar na de Hagra is gestorven. Van dit document bestaat een Engelse vertaling van de hand van Alfred Guillaume. Alle informatie in levensbeschrijvingen van Mohammed gaat terug op Ibn Ishaq of bronnen die later zijn. Volgens Ibn Ishaq huwde Mohammed in Mekka met Aisha toen zij zeven was en leefde hij met haar vanaf dat ze negen of tien was. Er zijn geen berichten bewaard gebleven van tijdgenoten die dit opmerkelijk vonden.

H12. De jihad

Het Arabische woord *jihad* betekent oorspronkelijk 'inspanning', maar de betekenis van dat woord heeft zich al heel snel ontwikkeld tot 'oorlog tegen het ongeloof en de ongelovigen'. De mystici van de islam, de Soefi's, zijn zoals alle mystici quiëtistisch, en spreken regelmatig van *al-jihad al-akbar*, de *grottere* jihad, en bedoelen daar de strijd mee tegen het kwaad dat de mens in zijn eigen ziel aanwezig weet. De eerste gene-

22

profeten moest zenden. Profeten ontvingen van God openbaringen, maar, met uitzondering van de Koran, zijn die steeds door degenen tot wie die openbaringen gericht waren, vervalst en verdraaid. Een kras voorbeeld van zo'n veronderstelde verdraaiing is dat de christenen menen dat Jezus niet een gewoon mens is (zoals Mohammed) maar de Zoon van God.

Bij het Laatste Oordeel op de Dag van de Opstanding oordeelt God over de daden van de mens, en beërfde deze het Paradijs of het Hellenvuur. Mohammed is 'het zegel der Profeten', en de aan hem geopenbaarde tekst, de Koran, is net als God zelf ongeschapen. God is zonder begin, zonder einde, ondeelbaar, alomtegenwoordig, alwetend en almachtig.

Antropomorfisme wordt door de theologen van de islam niet getoleerd. God schiept zowel het goed als het kwaad. De kortste islamitische geloofsbelijdenis luidt: "Er is maar één God en Mohammed is zijn gezant", letterlijker te vertalen als "Er is geen godheid dan Allah en Mohammed is zijn gezant". Allah is geen eigenaam, maar het Arabische woord voor 'God'. Een langere islamitische geloofsbelijdenis luidt dat een moslim gelooft in God, zijn Engelen, zijn Profeten, zijn Boeken, en de Laatste Dag.

7

H3. De islamitische gedragsleer

Er bestaan in principe geen handelingen die buiten het bereik van de islamitische gedragsleer vallen. De details van het erf- en strafrecht, koop en verkoop, de spijswetten, persoonlijke hygiëne en kleding, kortom alles valt binnen het bereik van die gedragsleer. Gedrag wordt in vijf categorieën beoordeeld als verplicht, aanbevelenswaardig, neutraal, afkeurenswaardig of verboden. Als beoordelingscriteria gelden, althans in theorie, de Koran, de overlevering over hoe Mohammed daden beoordeelde, analogie en consensus. Aan Mohammed wordt de uitspraak toegeschreven 'Mijn gemeente zal niet overeenstemmen in een dwaling'. Op deze uitspraak is het gebaseerd dat overeenstemming onder de moslims, of onder hun wet- en schriftgeleerden, eveneens als criterium geldt. De aan Mohammed toegeschreven uitspraak 'De *Ulama* zijn de erfgenamen der profeten' rechtvaardigt de bijzonder positie van deze wet- en schriftgeleerden die door Snouck Hurgronje wel 'de rabbijnen van de islam' genoemd werden.

De islamitische wet wordt meestal de sharia genoemd. Het Arabische woord *sharii<a* heeft meerdere betekenissen, onder ander *openbaring* en *pad*. De sharia is dan ook het pad dat een goede moslim in dit leven volgen moet en bevat alle benodigde regels over gedrag en ritueel. Het Arabische woord *islaam* is tegenwoordig de naam van de godsdienst, maar betekent oorspronkelijk 'onderwerping', in het bijzonder aan God

8

onzeker. De islamitische traditie zegt dat hij geboren is in 570, het 'jaar van de olifant', zie koran 105:1 en de commentaren. Hij was wees (koran 93:4) en is opgevoed door zijn oom Aboe Talib, een aanzienlijke Mekkaan. Mohammed huwde een weduwe, Khadiga. In 610 werd hij door God als profeet geroepen. In 612/613 begint zijn openbare prediking. In 615 wijkt een aantal van zijn aanhangers uit van Mekka naar Ethiopië, vanwege de druk die de heidense Mekkanen op hen uitoefenen. In 619 sterven zowel Aboe Talib als Khadiga. Dit verzwakt zijn positie. In 622 wijkt hij met de meeste van zijn volgelingen uit naar de oase-stad Medina. De 'migratie' naar Medina wordt in het Arabisch de *higra* genoemd. In Medina verblijft hij tot zijn dood in 632.

In maart 624, Ramadan van het jaar 2 na de *Higra*, vindt het eerste treffen met de heidense Mekkanen plaats, de slag bij Badr. Badr is een spectaculaire overwinning voor de moslims. Na Badr verdrijft Mohammed de joodse clan Qaynuqa uit Medina. In 625 nemen de Mekkanen wraak voor Badr, de slag bij Uhud. Deze slag eindigt eigenlijk onbeslist. Na Uhud verdrijft Mohammed de joodse stam al-Nadiir uit Medina. In 627 proberen de Mekkanen weer om de moslims in Medina te verslaan, maar doordat Mohammed een gracht rondom Medina had laten graven, lukt het de Mekkaanse cavalerie niet om een overwinning te behalen. Na dit treffen laat Mohammed de mannelijke leden van de clan Qurayza, die zich hadden overgegeven, onthoofden, de vrouwen en kinderen worden tot slaaf gemaakt.

21

Het gaat om de Malikieten, van Malik b. Anas, o. 796 in Medina; de Hanafieten, van Aboe Hanifa, o. 767 in Irak; de Hanbalieten, van Ahmad ben Hanbal, o. 903 in Bagdad; en de Sjafi-ieten, van Al-Shafi'i, o. 820 in Cairo. De Turken zijn Hanafiet, de Marokkanen zijn Malikiet, de Indonesiërs zijn Sjafi-iet. De Shi-ieten worden wel als de vijfde *madhhab* gezien, maar hun geloofsleer, ritueel en organisatie wijkt wel af van dat van de Soennieten.

In de moderne tijd worden de 'vaste straffen' voor diefstal, ontucht en het drinken van alcohol wel als problematisch gezien. Ook zijn de regels voor het verstoten van een echtgenote en het herroepen van die verstoting zo onduidelijk dat er grote onzekerheid kan ontstaan over de vraag of een vrouw wel of niet gehuwd is. Het islamitisch recht in zijn klassieke vorm kent geen niet-natuurlijke rechtspersonen, hoger beroep of advocaten.

De verzameling rechtsregels die de koran bevat, is niet identiek met de sharia. Het beroemdste verschil is de doodstraf voor afvalligheid, waar de koran over zwijgt. De regels van de sharia hebben invloed op, maar zijn op hun beurt meestal niet identiek aan de regels van het recht van de modern natie-staten van de islamitische wereld.

H11. Het leven van Mohammed (570-632)

De chronologie en veel van de details van het leven van Mohammed zijn

20

en zijn geboden. Het Arabische woord *muslim* betekent 'iemand die zich onderwerpt'. Er zijn tal van gezaghebbende handboeken die de regels van de islamitische sharia uiteen zetten, bijvoorbeeld H.N.M. Keller, *The Reliance of the Traveller: The Classic Manual of Islamic Sacred Law Umdat Al-Salik*. Moderne rechtshistorici zijn vaak van oordeel dat de sharia van oorsprong een geïslamiseerde versie is van het provinciaal-romeins recht zoals dat in het Midden-Oosten gegolden heeft bij de komst van de islam. Moslims zijn gehouden elkaar (en zo mogelijk anderen) 'het goede te bevelen en het kwade te verbieden' (Koran 3:110), waarbij goed en kwaad dan gedefinieerd worden zoals dat in de handboeken van de sharia is gebeurd.

H4. Het islamitische ritueel

Het ritueel van de islam omvat allereerst een gebed (Arabisch: *salaat*) dat vijf keer per etmaal dient te worden verricht. Oorspronkelijk betekent het woord 'neerbuiging'. De dag wordt ten behoeve van het gebed in vijf delen verdeeld. Die vijf delen beginnen bij (1) de zonsondergang; (2) de avond; (3) de ochtend; (4) het middaguur; (5) de namiddag. De precieze tijdstippen staan tegenwoordig vermeld in zakagenda's, scheurkalenders en kranten. Wie het gebed verricht, dient ritueel 'rein' te zijn. Daartoe moet de gelovige zich wassen. Aan het gebed gaat een oproep (*adhaan*) vooraf. Het gebed wordt verricht in de richting van Mekka. Vrijdagmiddag wordt de *salaat* gemeenschappelijk in de mos-

9

kee gehouden en gaat er een preek aan de *salaat* vooraf.

Ramadan is de negende maand van het islamitisch jaar. Moslims vasten dan van zonsopgang tot zonsondergang. Het jaar van de islamitische kalender (1427 AH begint ca. 31 januari 2006 AD) is 11 dagen korter dan het zonnejaar van de standaardkalender, Ramadan valt dus elk jaar 11 dagen eerder. Het islamitisch jaar bestaat uit twaalf maanmaanden. Ramadan eindigt met feestdagen die wel het Suikerfeest worden genoemd. Ramadan is de godsdienstmaand bij uitstek.

De Hadj-bedevoort naar Mekka, in de twaalfde maand van de islamitische kalender, hoeft een moslim slechts een keer in zijn leven te maken. Het Arabische woord *hagg* betekent oorspronkelijk 'feest'. De Hadj herdenkt het offer van Abraham. Het ritueel speelt zich af rond Mekka en neemt enkele dagen in beslag. Hoogtepunt is het Offerfeest, op de tiende dag van de maand, dat ook door wie niet in Mekka is thuis wordt meegevierd.

Een veelgeciteerd gezegde luidt dat de islam 'op vijf gebouwd is': de geloofsbelijdenis, het gebed, de godsdienstbelasting, het vasten en de pelgrimage. De godsdienstbelasting, Arabisch: *zakaat*, is volgens de wetgeleerden een vermogensbelasting. Deze belasting is in onbruik geraakt vanwege de politieke situatie in de islamitische wereld.

laatste woord over de authenticiteit van de *hadiith* is nog niet gezegd.

H10. Islamitische teksten 3: islamitisch recht

De derde groep teksten, naast de koran en de korancommentaren, en de *hadiith*-verzamelingen plus de commentaren daarop, zijn de zogenoemde *fiqh*-teksten. Voor de beantwoording van de vraag hoe een ideaal islamitische leven geleid moet worden, zijn deze teksten het belangrijkste. Het Arabische woord *fiqh* betekent oorspronkelijk 'inzicht' en is in dit verband gaan betekenen 'inzicht in wat de sharia voorschrijft', 'plichtenleer'.

Er zijn twee soorten *fiqh*-boeken: algemene handboeken en fatwa-verzamelingen. Van prominente Ulama uit heden en verleden zijn er fatwa-verzamelingen in omloop. De algemene handboeken hebben vaak de vorm van een randcommentaar uit bijvoorbeeld de 19de eeuw op een commentaar uit bijvoorbeeld de 16de eeuw op een niet al te lange tekst uit bijvoorbeeld de 12de eeuw. Het handboek uit 1994 met Engelse vertaling van de hand van N.H.M. Keller is in feite een commentaar op een tekst uit de 14de eeuw, *Reliance of the Traveller* van de hand van Ahmad b. Al-Naqiib (o. 1368).

Het islamitisch recht kent een aantal rechtsscholen, in het Arabisch *madhaahib* genoemd die teruggaan op grote juristen uit de vroege tijd.

gezaghebbende verzamelingen dateren uit de periode rond de tweede helft van de negende eeuw AD.

Elke *hadiith* bestaat uit (1) een tekst, bijvoorbeeld "Anas heeft gezegd dat de Gezant Gods heeft gezegd: 'Het zoeken van kennis is een plicht voor elke moslim", en uit (2) een keten van de overleveraars die dit van Anas heeft vernomen. De technische term voor deze keten is *isnaad*. In de verzamelingen gaat de *isnaad* steeds aan de tekst zelf vooraf. Idealiter gaat een *isnaad* terug tot op Mohammed zelf. Omstreeks 1950 ontdekten de Leidse hoogleraar Joseph Schacht dat *isnaads* die teruggaan tot op Mohammed, pas rond 750 gebruikelijk zijn geworden. Moslimse geleerden hebben al vroeg criteria opgesteld waar een goed *isnaad* aan moet voldoen. Schacht meende dat hoe beter een *isnaad* aan de formele criteria voldoet, hoe groter de kans is dat we met een achteraf toegevoegde *isnaad* van doen hebben.

Moslimse geleerden hebben de *hadiith*-verhalen in allerlei categorieën ingedeeld, van 'zwak' tot 'betrouwbaar', 'gezond', omdat ook zij aan sommige verhalen gingen twifelen. Deze indelingen maakten zij op grond van analyses van de *isnaad*, niet op grond van de inhoud van de *hadiith*. Moderne Westerse geleerden zijn meestal van mening dat de teksten die als *hadiith* bekend staan, eerder weerspiegelingen vormen van de religieuze en politieke tegenstellingen die er de eerste eeuwen na Mohammeds dood bestaan hebben, dan dat zij een historisch getrouwe weergave zijn van wat Mohammed gezegd en gedaan heeft. Het

18

H5. De islamitische professionele godsdienstige leiders

Moslims gaan er vaak prat op dat de islam geen geestelijkheid kent, en in zekere zin is dat ook zo. Islamitische religieuze leiders worden niet gewijd en delen geen sacramenten uit, maar voorzien in hun onderhoud met lesgeven (over de regels van de islam), preken, en het geven van advies over de interpretatie van de vele regels die de islam rijk is. Toch is er sociologisch gezien wel degelijk sprake van professionele religieuze leiders, die haast als een gilde zijn georganiseerd, en zich (vaak) onderscheiden van andere moslims door kleding, baarddracht en opleiding. De islamitische religieuze leiders, met uitzondering van de Shi-ieten, kennen geen hiërarchie, maar vormen, indien de overheden dat gunst, een vrije en onafhankelijke geleerdenrepubliek. De top van de piramide van opleidingsinstituten voor deze religieuze specialisten is de Azhar in Cairo.

De Arabische naam voor deze functionarissen is *aalim*, meervoud *Ulamaa*. Dit woord betekent letterlijk 'geleerde(n)'. In de Balkan en Turkije wordt meestal *hoca* gebruikt. In Pakistan en elders spreekt men vaak van *molla* wat is afgeleid van *mawlaa*, een van de manieren waarop in het Arabisch 'mijn heer' gezegd kan worden. Het Nederlandse woord voor deze leiders is 'imam' geworden, wat letterlijk slechts 'voorganger' betekent. De Shi-ieten gebruiken de term *ayatollah*, eigenlijk Arabisch voor 'teken van God'.

11

De islamitische professionele godsdienstige leiders worden getraind als jurist, in het islamitische sharia-recht. Een juridisch advies dat zij geven heet een *fatwa*. Wie een *fatwa* geeft, wordt *mufti* genoemd. In principe kan elke gelovige die een antwoord op een vraag verlangt te krijgen, zijn eigen moefiti uitkiezen. Er zijn overheden in de islamitische wereld die een rijksmoefiti benoemen. Wanneer de plaatselijke dictator een fatwa geeft of laat geven, wordt de keuzemogelijkheid voor de gelovigen wat minder. In de meeste islamitische landen bestaat er een monsterverbond tussen regering en het gilde der *Ulema*. De regering houdt de religieuze markt gesloten voor andere aanbieders dan de islam, en de *Ulema* mogen bepalen wat dissidentie is. In ruil daarvoor genieten de leden van het gilde een overheidssalaris.

H6. Fundamentalisme en godsdienst

Het woord 'fundamentalisme' is van christelijke Amerikaanse oorsprong, en dateert van rond de Eerste Wereldoorlog. Sinds de late jaren zeventig van de vorige eeuw wordt het ook voor een stroming binnen de islam gebruikt. Het woord heeft inmiddels burgerrecht verkregen, en het heeft ook een Arabische equivalent: *oesoeliyya*, van *oesoel*, 'fundamenten'. Fundamentalisten beschouwen de heilige teksten van hun religieuze traditie als een blauwdruk van een nieuwe samenleving. Onder de handen van radicale moslims kan dat er op uitlopen dat de koran vooral als

12

Mohammed heeft volgens de islamitische traditie in Mekka geleefd tot 622, en vervolgens in Medina waar hij in 632 overlijdt. Koranverzen die geopenbaard zijn in Mekka zijn anders van toon dan verzen die geopenbaard zijn in Medina. Verzen uit Medina zijn vaak langer, en betoender, dan wel juridischer van aard. In de vroegste Mekkaanse fragmenten wordt God vaak als *Rabb*, 'Heer', aangeduid. Aan het einde van de Mekkaanse periode is *Al-Rahmaan*, de Barmhartige, een veel gebruikte godsnaam, zie bijvoorbeeld soera 19. De verzen van de koran heten *aaya*, meervoud *aayaat*; de hoofdstukken *soera*. Er zijn 114 soera's, ruwweg geordend naar lengte.

Er bestaan bedenkingen over het vertalen van de koran. Maar omdat koranuitleg toegestaan is, en omdat vertalen een vorm van uitleggen is, gedogen veel moslims het vertalen wel. Het besef dat alleen de oorspronkelijke Arabische tekst gezag heeft, en dat deze tekst eigenlijk onvertaalbaar is, is heel algemeen aanwezig.

H9. Islamitische heilige teksten 2: de traditie (*Hadiith*)

Het Arabische woord *hadiith* betekent 'nieuw'. Het heeft zich ontwikkeld tot 'nieuws ten aanzien van de profeet Mohammed', met name over zijn *sunna*, 'gebruikelijke manier van doen', zijn *mores* en zijn uitspraken. De verzamelingen *hadiith*-teksten zijn zeer omvangrijk. De belangrijkste verzamelingen zijn die van Al-Bukhaari (o. 870) en Muslim (o. 875). Alle

17

H8. Islamitische heilige teksten 1: de koran

Het reformatorische *sola scriptura*, 'bij de schrift alleen', heeft voor andere godsdienstige bewegingen uiteraard geen betekenis. Wie wil weten wat de islam voorschrijft, heeft niet genoeg aan koranstudie, net zo min als bijbelstudie voldoende is voor wie het protestantisme of het katholicisme wil doorgronden. Het Arabische woord *qur'aan* betekent van oorsprong 'oplezing', en in die betekenis komt het regelmatig voor in de koran. Elk gebed dient enig koranreciet te bevatten. Moslims geloven dat de koran het letterlijke woord van God zelf is. De koran wordt door moslims daarom vaak geciteerd met de formule "God heeft gezegd..". Een exemplaar van de koran wordt met het grootste respect mogelijk behandeld.

Het Arabische schrift is in de eeuwen na Mohammed veranderd. Er zijn diacritische punten aan het alfabet toegevoegd waardoor lettervormen die aan elkaar gelijk waren, onderscheiden kunnen worden. Traditionele korancommenatoren als Al-Suyuti (ca. 1500) zijn zich dat bewust. Moderne moslims voelen zich hier vaak door in grote verlegenheid gebracht. De eerste gedrukte koran is de editie van de Duitse geleerde Gustav Flügel, 1834. Veel westerse onderzoekers hebben gebruik gemaakt van deze uitgave. De standaardeditie is daarentegen de Egyptische staatseditie uit 1924. Deze beide edities hebben een iets verschillende verzennummering. De vertaling van J.H. Kramers bevat beide nummeringen.

een jachtacte, of als een *license to kill* wordt gezien. Fundamentalisme heeft een dubbele natuur: het is zowel godsdienst als politiek. Fundamentalisme is een ideologie. Al-Afghani (o. 1897) en Sayyid Qutb (1906-1966) zijn de intellectuele grondleggers van het islamitische fundamentalistische radicale gedachtengoed. Bewegingen als het islamitische fundamentalisme hebben oude wortels: Ibn Taymiyya, rond 1300, en Mohammed Abd al-Wahhab, rond 1750.

Hasan al-Banna (1906-1949) is de stichter van de eerste islamitische gedisciplineerde massaorganisatie, de Muslimse Broeders. Vanaf de jaren vijftig tot negentig van de vorige eeuw richten islamitische fundamentalisten zich vooral op de lokale regeringen in de islamitische wereld die door niet volgens de sharia te regeren maar door hun eigen wetten te maken (vergelijk koran 5:44, slot) volgens de fundamentalisten te kennen gaven dat zij het beter wisten dan God zelf, en dus afval van de islam hadden gepleegd. Dit wordt veelal de takfir-ideologie genoemd omdat deze ideologie een moslim die niet volgens de islam regeert, 'als een *kaafir* (heiden) bestempelt'. Deze strijd tegen de heersende regimes in de hoofdsteden van de islamitische wereld is behalve in Iran weinig succesvol geweest. In de jaren negentig (Osama ben Laden) breekt het inzicht door dat niet de marionetten maar de marionettenspelers moeten worden aangepakt, wat resulteert in de aanslagen op Amerika op 11 september 2001.

Als armoede tot fundamentalisme zou leiden, zouden de fundamenta-

listen allang in de meerderheid geweest zijn. Vooral 'voorhoedes' afkomstig uit de upper-middle class zijn gevoelig voor dit soort denkbeelden. Lee Harris (*Civilization and its Enemies*, 2004) noemt het hedendaagse islamitische fundamentalisme een fantasie-ideologie.

H7. Wetenschap en godsdienst (controleerbaarheidsprincipe)

Er is veel geschreven en nagedacht over de vraag waar de grens loopt tussen godsdienst en wetenschap. Praktisch gesproken biedt het controleerbaarheidsprincipe hier een eenvoudige oplossing. Wat controleerbaar is, is wetenschap. Wat dat niet is ("de hemelen verkondigen Gods glorie") is godsdienst. Wetenschappelijke uitspraken worden voortdurend getoetst en getest, en blijken dan waar of onwaar te zijn. Dezelfde indeling tussen waar en onwaar werkt niet bij godsdienstige uitspraken, want die uitspraken zijn immers niet toetsbaar. Een godsdienst wil de mens geopenbaarde absolute waarheden aanbieden, maar heeft daarbij uiteraard concurrentie te duchten van de door de mens zelf bedachte absolute wetenschappelijke waarheden.

In het christendom heeft de wetenschap zich laten inspireren door de scenario's die het christendom geschreven heeft (zie David F. Noble, *The Religion of Technology*, 1997) maar met name aan het einde van de negentiende eeuw hebben de kerken een langdurige strijd geleverd tegen allerlei beweringen van de moderne wetenschap (Darwin). Dit

14

heeft het gezag van de kerken geen goed gedaan. In de islam hebben de godsdienstige leiders vaak voor een andere weg gekozen. Zij stellen met nadruk dat koran en islam geheel in overeenstemming zijn met de moderne wetenschap. Dit roept de vraag op of de betekenis van de koran kan meeveranderen wanneer de wetenschap tot nieuwe inzichten komt. Wanneer koran 78:12 over de zeven planeten spreekt, en niet over de zeven hemelen, wat moeten we dan met dat vers aan na de ontdekking dat ons zonnestelsel meer dan zeven planeten telt?

De moderne wetenschap en techniek heeft een beroep op godsdienst in een aantal gevallen overbodig gemaakt. Zo heeft antibiotica menigmaal het bidden verdrongen. In staat te zijn nationale verkiezingen te organiseren heeft een beroep op Gods wil ter legitimatie van het gezag van het staatshoofd overbodig gemaakt. Desalniettemin zijn er nog genoeg zaken over die de wereld niet kan geven en waar de gelovige voor bij de kerk, de moskee of de synagoge moet aankloppen.

Moderne ongelovigen hebben de afgelopen anderhalve eeuw het einde van de godsdienst verwacht ongeveer zoals vrome joden de komst van de messias afwachten. Dat einde is niet gekomen. In de jaren zestig van de twintigste eeuw bestond onder waarnemers de algemene overtuiging dat de islam als politieke factor geen rol meer zou gaan spelen. Het is anders gelopen.

15